

Марина Франчук
кандидат філологічних наук, доцент
Житомирський державний університет ім. І. Франка
м. Житомир

НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНІ ЗАСАДИ ОБРОБКИ ТРАДИЦІЙНИХ СЮЖЕТІВ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Дослідження традиційного сюжетно-образного матеріалу в сучасному порівняльному літературознавстві відбувається у кількох напрямках, одним з найбільш актуальних є вивчення процесів і шляхів входження традиційних сюжетів у конкретну національну культуру (літературу) і модифікаційних змін в усталеній структурі такого сюжету.

Наявність інваріанту або первинного сюжету, сюжету-зразка, а також відносна стійкість домінантних характеристик структури традиційного сюжету, необхідних для його ідентифікації як сугестивної моделі, робить такий сюжет досить стійким семантичним утворенням. Однією з рис усталеності цього утворення стає прив'язаність інваріанту (а часто і сюжету-зразка) до певних національно-історичних координат.

Перший, видимий, рівень – це включеність традиційного матеріалу до певних конкретних побутово-історичних параметрів (проявів матеріальної культури та звичаєвого права національної “батьківщини” сюжету). Саме це часто відіграє роль семантичної домінанти, важливої у традиціоналізації і необхідної для його ідентифікації, що також виступає як певне сугестивне тло.

Прикладами можна назвати, скажімо, сюжети про Дон Жуана і Фауста.

Така “традиціоналізована прив’язаність хронотопу” [6, с. 10] сюжетної схеми – це лише один, найбільш означений (опредмечений) аспект національного забарвлення традиційного сюжету. Незважаючи на універсальність значення, на функціональну активність символічних планів [6, с. 11] і на позачасовість психоповедінкових констант, традиційний сюжетно-образний матеріал несе у собі національно-культурний код і глибокі пласти національної образності та світобачення. Кожний сюжет, який має інваріант, закорінений у певний національно-історичний контекст, утворює складну часово-просторову модель світу, прив’язану до цього контексту. Третім важливим компонентом національної прив’язаності традиційних сюжетів є включеність їхніх інваріантів (або сюжетів-зразків) у конкретну культурну традицію як дискурс, у національну іманентну історію літератури.

Аспекти національного забарвлення – це ознаки чужорідності традиційного сюжетно-образного матеріалу в інонаціональному середовищі. Традиційний сюжет є екзотичним для такого середовища, причому екзотичність – це не тільки прояви незвичайних, дивовижних особливостей віддалених країн, а просто *інакшість*, тобто приналежність до іншого національного середовища (у внутрішніх та зовнішніх аспектах такої приналежності).

Таким чином, традиційний сюжетно-образний матеріал вимагає специфічних умов для свого входження у творчу систему автора, а також у духовний контекст епохи, яка його запозичує, і відповідно – у культурний простір народу.

Специфічні умови входження у національну літературу (культуру) традиційних сюжетів створюються через процеси адаптації усталеної структури традиційних матеріалів до нового національно-історичного середовища. При запозиченні сюжет не просто денационалізується, тобто втрачає риси автентичності (або ці риси деактуалізуються), а набуває головних ознак традиційності, коли проявляються інтегральні ознаки традиційних сюжетів (позачасовий універсальний характер проблематики, метафоричність і т. д.), що визначають функціональну активність структури [1, с. 10]. Адаптаційні процеси передбачають також трансплантацію [2, с. 14]

традиційного сюжетно-образного матеріалу в інший національний ґрунт або його націоналізацію (використовуючи термін М. Грушевського [3, с. 368]).

Націоналізація – це прояв певних національно-специфічних чинників при адаптації традиційних сюжетів у новому культурно-історичному середовищі, який призводить до зміни структурно-семантичних, функціональних та психо-поведінкових параметрів традиційного матеріалу, до заміщення його мотиваційно-ціннісних домінант і трансформації змісту. Окрім цього, часто відбувається перерозподіл, зміщення, вивертання [6, с. 17] “звичного” (впізнаваного) універсального значення традиційної структури, що стає запорукою нової, оригінальної інтерпретації і органічного входження традиційного сюжетно-образного матеріалу до національної культурної скарбниці.

Націоналізація традиційного сюжету відбувається через включення його в оригінальну етнокультуру і певне силове поле етносу. Тому для нас важливо визначитись з поглядом на складну проблему національної спорідненості, ідентичності та самобутності. На думку дослідників, етнос як нація “у найбільш загальній формі може бути визначений як сукупність людей, що склалася історично і котра має спільні відносно стабільні особливості культури (в т.ч. і мови) та ментальності, а також усвідомлює свою єдність і відмінність від інших подібних утворень.” [4, с. 42].

Комплекс національно-специфічних чинників трансформації традиційних сюжетів у фольклорі та літературі ми умовно ділимо на об'єктивні (зовнішні) й іманентні (особливості та закони національної духовної культури та фольклорної системи). На кожному рівні діє своя структурна єдність компонентів, які визначають шляхи й аспекти адаптації традиційних сюжетів в усній словесності окремого народу. Особливу увагу ми звертаємо на зовнішні чинники, пов'язані з буттям етносу, що дуже складно й опосередковано впливають на традиційні сюжети.

Національна традиційно-побутова культура включає в себе декілька компонентів. Це культура соціально-побутових відносин, яка обіймає основи життя соціуму, диктує суспільні, громадські інтереси, оформлює систему традиційних суспільних зв'язків, отже, керує життям індивіда в суспільстві.

Наступною складовою частиною традиційно-побутової культури нації є система міжлюдських взаємин, яка включає способи громадського буття нації через певну, характерну тільки для неї систему сімейних і побутових взаємин, інтересів і доміант. У безперечному зв'язку з названими вище компонентами стоять традиційні норми поведінки, що фіксуються у народному уявленні про етичне і неетичне, добре і погане, гарне і потворне. Важливу роль у виявленні самобутності нації відіграють специфічні риси матеріальної народної культури, яка обіймає весь обсяг матеріальних цінностей: одяг, архітектура, предмети побуту і т.п., створених і створюваних нацією упродовж її історичного розвитку.

Об'єднувальним моментом цих аспектів є, безперечно, менталітет народу, що концентрує у собі національне світовідчуження і світорозуміння і являє собою комплекс психо-соціальних настанов до сприйняття навколишнього світу.

Окрім виконання комунікативної функції, тобто функції накопичення інформації і передачі її від покоління до покоління, що є необхідним для збереження національної традиції, мова (її фонетичні, лексичні, словотворчі, морфологічні, синтаксичні, стилістичні особливості) також є одночасно чинником специфіки національного світобачення.

Не менш важливим є окреслення іманентного рівня чинників: особність, своєрідність національної словесності. До сьогодні частково не вирішено, якими є компоненти самого поняття “національна своєрідність”, що є носієм національних ознак у літературі [5, с. 75]. Ми розуміємо ці ознаки як власне літературні (образність, поетика, вся система літератури). Саме іманентні чинники, на наш погляд, є визначальними у процесах засвоєння традиційних сюжетів національною словесністю.

Таким чином, традиційний сюжет вимагає специфічних умов для входження у національну літературу (ширше – словесність та культуру). Ці специфічні умови створюються через процеси націоналізації як вияв певних національно-специфічних чинників. Комплекс національно-специфічних чинників являє собою структурну єдність рівнів: зовнішнього (об'єктивного) – риси національної самобутності, та іманентного – риси національної специфіки словесності.

Так, при запозиченні традиційного сюжетно-образного матеріалу відбувається не просто діалог культур, а їхнє взаємопроникнення, причому засвоєння такого матеріалу неможливе без його націоналізації. Тому можна стверджувати, що оригінальність інтерпретації традиційного сюжету кожним новим автором залежить не тільки від індивідуальних рис його творчої особистості, а й від цілої низки чинників національної самобутності, які прямо і опосередковано впливають на таку рецепцію. І це потребує детального вивчення й надалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адрианова-Перетц В.П. Новеллистические (западноевропейские) сюжеты в фольклоре и русской литературе XVIII века / В.П. Адрианова-Перетц // Русская литература XVIII века и ее международные связи. – Л.: Наука, 1975. – С. 12-17.
2. Волков А.Р. Переробка як особливий вид міжлітературної взаємодії / А.Р. Волков // Радянське літературознавство. – 1984. – № 6. – С. 13-24.
3. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 томах 9 книгах / М. Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – Т.1. – 392 с.214.
4. Нямцу А.Е. Миф и легенда в мировой литературе: Теоретические и историко-литературные аспекты традиционализации / А.Е. Нямцу. – Черновцы: ЧГУ, 1992. – Ч. 1. – 160 с.
5. Євтух В. Український етнос – структура й характер взаємодії з навколишнім середовищем / В. Євтух // Вісник АН України. – 1993. – №10. – С. 49-46.
6. Кишкин Л.С. Об изучении национальной образности в литературе // Чешско-русские и словацко-русские литературные отношения (конец XVIII – начало XX века) / Л.С. Кишкин. – М.: Наука, 1968. – С. 75-117.
7. Нямцу А.Е. Миф и легенда в мировой литературе: Теоретические и историко-литературные аспекты традиционализации / А.Е. Нямцу. – Черновцы: ЧГУ, 1992. – Ч. 1. – 160 с.